

.. advayatAraka ..

॥ अद्वयतारक ॥

॥ श्रीः ॥

उपनिषद्ब्रह्मयोगिविरचितं विवरणम्
श्रीमदप्पयशिवाचार्यविरचितभाष्योपेता

Invocation

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

Text

व्याख्येयो विषयः तदधिकारी च

Ed . II . tArakayogAdhikAraH .

अथातोऽद्वयतारकोपनिषदं व्याख्यास्यामः ।

यतये जितेन्द्रियाय शमादिषड्गुणपूर्णाय ॥ १ ॥

Commentary I.

श्रीमद्विष्वाधिष्ठानपरमहंससद्गुरुरामचन्द्राय नमः

द्वैतासम्भवविज्ञानसंसिद्धाद्वयतारकं ।

तारकब्रह्मेति गितं वन्दे श्रीरामवैभवं ॥

इह खलु शुक्लयजुर्वेदप्रविभक्तेयं अद्वयतारकोपनिषत्

राजयोगसर्वस्वं प्रकटयन्ती ब्रह्मात्रपर्यवसन्ना दृश्यते ।

अस्याः स्वल्पग्रन्थतो विवरणमारभ्यते । अत्र

यथोक्ताधिकार्युद्देशेन

श्रुतयः तारकयोगमुपदिशन्तीत्याह - - अथेति ॥ अथ

कर्म्मोपासनाकाण्डद्वयनिरूपणानन्तरं यतः तेन

पुरुषार्थासिद्धिः

अतः तदर्थं यत्र स्वातिरेकेण द्वयं न विद्यते तत् अद्वयं

ब्रह्म

तन्मात्रबोधिनी विद्या तारकोपनिषत् तां श्रुतयो वयं

व्याख्यास्यामः ।

कस्मा अधिकारिण इत्यत आह - - यतय इति ।

स्वाश्रमानुष्ठानपूर्वकं

देशिकउखतो वेदन्तश्रवणं ततो युक्तिभिः

श्रुत्यविरुद्धाभिः

मननं च कृत्वा निदिध्यसानाय यतत इति यतिः ।

अजितेन्द्रियस्य

यतित्वं कुत इत्यत आह - - जितेन्द्रियायेति । जितेन्द्रियस्य
यतित्वोपपत्तेः ।

अरिषड्वर्गाक्रान्तस्य जितेन्द्रियता कुत इत्यत आह - -

शमादिषड्गुणपूर्णायेति । शमादिषड्गुणसम्पत्तेः

अरिषड्वर्गोपरतिपूर्वकत्वात् । एवं साधनवते श्रुतयः

तारकयोगमुपदिशन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

Text

योगोपाय तत्फलम्

Ed . II . yogAnuShThAnaM tatphalaM cha .

चित्स्वरूपोऽहमिति सदा भवयन् सम्यङ्निमीलिताक्षः

किञ्चिदुन्मीलिताक्षो वाऽन्तर्दृष्ट्या भूदहरादुपरि

सच्चिदानन्दतेजःकूटरूपं परं ब्रह्मावलोकयन् तद्रूपो

भवति ॥ २ ॥

Commentary I.

एवं निदिध्यसानोपायतत्फलमाह - - चिदिति ॥ योगी स्वान्तः

चिद्रूपोऽस्मीति भवयन्धोन्मीलितलोचनः भ्रूमध्यादौ

सच्चिदानन्दमात्रं ब्रह्माहमस्मीत्यालोकयन्तद्रूपस्तारकरूपो

भवति ॥ २ ॥

Text

अद्वयतारकपदार्थौ

गर्भजन्मजरामरणभयात्संतारयति तस्मात्तारकमिति ।

जीवेश्वरौ मायिकाविति विज्ञाय सर्वविशेषं नेति नेतीति

विहाय

यदवशिष्यते तदद्वयं ब्रह्म ॥ ३ ॥

Commentary I.

किं तारकमित्यताह - - गर्भेति ॥ ज्योतिर्लिङ्गं भ्रुवोर्मध्ये

नित्यं ध्यायेत्सदा यतिः । इति श्रुतिसिद्धज्योतिर्लिङ्गस्य

प्रत्यग्रूपत्वेन

स्वाज्ञविकल्पितगर्भासादिसंसारतारकत्वात्तारकं

प्रत्यगात्मेत्यर्थः । जीवेशभेदे सति

प्रत्यगभिन्नब्रह्मभावः कुत

इत्याशङ्क्य तयोर्भेदस्य मायिकत्वेन मिथ्यात्वात्ततो यच्छिष्यते

तदेव

ब्रह्मेत्याह - - जीवेति ॥ ३ ॥

Text

लक्ष्यत्रयानुसन्धानविधिः

Ed . II . tadadhigamopAyaH

तत्सिद्धयै लक्ष्यत्रयानुसंधानं कर्तव्यं ॥ ४ ॥

Commentary I.

तदधिगमोपायः कथमित्यत आह तत्सिद्ध्या इति ॥ ४ ॥

Commentary II.

परिच्छिन्नज्योतीरूपलक्ष्यानुसन्धानस्यापि

चित्तशुद्धिफलकत्वम्

मूर्तामूर्तात्मकं यत्र तारकद्वयमुच्यते ।

ज्योतिर्दर्शनमार्गोक्तिं व्यख्यास्येऽद्वयतारकं ॥

ननु - - जीवेश्वरौ मायिकाविति विज्ञाय सर्वविशेषं नेति
नेतीति

विहाय यदवशिष्यते तदद्वयं ब्रह्म इति यदुक्तं तद् युक्तमेव ।

अपि तु - - तत्सिद्धयै लक्ष्यत्रयानुसंधानं कर्तव्यं

इत्येतदयुक्तं ।

कुतः लक्ष्यत्रयस्य च देहान्तर्गतत्वेन

परिच्छिन्नज्योतिःस्वरूपतया

स्वयमपरिच्छिन्नत्वाभावात् । अद्वयब्रह्म हि अपरिच्छिन्नं

महाकाशवत्

प्रसिद्धं । तत्सिद्धयै परिच्छिन्नलक्ष्यत्रयानुसन्धानं कथं

साधनं स्यात् । अपरिच्छिन्नब्रह्मसिद्धयै हि

अपरिच्छिन्नब्रह्मध्यानं

कर्तव्यं । अतः इह विरुद्धमुक्तिमिति चेत् - - सत्यमेवैतत् ।

तथापि

उक्तलक्ष्यत्रयानुसन्धानद्वारा संशुद्धचित्तस्यैव

वाक्यार्थश्रवणमननसंस्कृतान्तःकरणवशीकरणपूर्वकाप्

अपरिच्छिन्न-

ब्रह्मात्मैक्यानुसन्धानकरणसामर्थ्यसंभवात् ।

अन्यथा देहमध्यगतज्योतिर्दर्शनहीनत्य

वाक्यादिश्रवणादिप्रवृत्त्यसंभवाच्च परिच्छिन्नानुसन्धानं

युक्तिमित्यनुसन्धानं ॥ १- ४ ॥

Text

अन्तर्लक्ष्यलक्षणम्

देहमध्ये ब्रह्मनाडी सुषुम्ना सूर्यरूपिणी पूर्णचन्द्राभा

वर्तते । सा तु मूलाधारादारभ्य ब्रह्मरन्ध्रगामिनी भवति ।

तन्मध्ये तटित्कोटिसमानकान्त्या मृणालसूत्रवत् सुक्ष्माङ्गी

कुण्डलिनीति प्रसिद्धाऽस्ति । तां दृष्ट्वा मनसैव नरः
सर्वपापविनाशद्वारा मुक्तो भवति ।
फालोर्ध्वगललाटविशेषमण्डले निरन्तरं
तेजस्तारकयोगविस्फुरणेन पश्यति चेत् सिद्धो भवति ।
तर्जन्यग्रोन्मीलितकर्णरन्ध्रद्वये तत्र फूत्कारशब्दो जायते ।

तत्र

स्थिते मनसि चक्षुर्मध्यगतनीलज्योतिस्स्थलं विलोक्य
अन्तर्दृष्ट्या

निरतिशयसुखं प्राप्नोति । एवं हृदये पश्यति ।

एवमन्तर्लक्ष्यलक्षणं मुमुक्षुभिरुपास्यं ॥ ५ ॥

Commentary I.

अन्तर्बाह्यमध्यभेदेन लक्ष्यं त्रिविधं । तत्र

अन्तर्लक्ष्यलक्षणं

तदभ्यासफलं चाह - - देहेति ॥ यदा कुण्डलिनी

प्राणदृष्टिमनोग्निभिः

मूलाधारत्रिकोणाग्न्यालङ्कारसुषुम्नाऽधोवक्त्रं विभिद्य

तन्मध्ये

प्रविशति तदा बाह्यान्तःप्रपञ्चविस्मरणपूर्वकं

मुन्यन्तःकरणं

निर्विकल्पब्रह्मपदं भजति । मुनिः निर्विकल्पज्ञानात् विकल्पात्

मुक्तो

भवतीत्यर्थः । तत्सिद्ध्युपायः कः इत्यत आह - - फालेति ।

तद्गतसुखानुभवोपायं वदन् अन्तर्लक्ष्यं उपसंहरति - -

तर्जनीति ।

सुखं प्राप्नोति न केवलं कर्णरन्ध्रद्वये एवं हृदये ॥ ५ ॥

Text

बहिर्लक्ष्यलक्षणम्

अथ बहिर्लक्ष्यलक्षणं । नासिकाग्रे चतुर्भिः

षड्भिरष्टभिः

दशभिः द्वादशभिः क्रमात् अङ्गुलान्ते

नीलद्युतिश्यामत्वसदृश्रक्तभङ्गीस्फुरत्पीतवर्णद्वयोपेतं

व्योम

यदि पश्यति स तु योगी भवति । चलदृष्ट्या

व्योमभागवीक्षितुः

पुरुषस्य दृष्ट्यग्रे ज्योतिर्मयूखा वर्तते । तद्दर्शनेन योगी

भवति ।

तप्तकाञ्चनसङ्काशज्योतिर्मयूखा अपाङ्गान्ते भूमौ वा
पश्यति
तदृष्टिः स्थिरा भवति । शिर्षोपरि
द्वादशाङ्गुलसमीक्षितुः
अमृतत्वं भवति । यत्र कुत्र स्थितस्य शिरसि
व्योमज्योतिर्दृष्टं
चेत् स तु योगी भवति ॥ ६ ॥

Commentary I.

बहिर्लक्ष्यलक्षणमाह - - अथेति । योगी भवति
इत्यादिकृत्स्नोपनिषत्
प्रायशो मण्डलब्राह्मणोपनिषद्वाख्यानेन व्याख्यातं
स्यादिति
मन्तव्यं ॥ ६ ॥

Text

मध्यलक्ष्यलक्षणम्

अथ मध्यलक्ष्यलक्षणं
प्रातश्चित्रादिवर्णाखण्डसूर्यचक्रवत् वह्निज्वालावलीवत्
तद्विहीनान्तरिक्षवत् पश्यति । तदाकाराकारितया अवतिष्ठति ।
तद्भयोदर्शनेन गुणरहिताकाशं भवति ।
विस्फुरत्तारकाकारदीप्यमानगाढतमोपमं परमाकाशं
भवति ।
कालानलसमद्योतमानं महाकाशं भवति ।
सर्वोत्कृष्टपरमद्युतिप्रद्योतमानं तत्त्वाकाशं भवति ।
कोटिसूर्यप्रकाशवैभवसङ्काशं सूर्याकशं भवति ।
एवं बाह्याभ्यन्तरस्थव्योमपञ्चकं तारकलक्ष्यं । तद्दर्शी
विमुक्तफलस्तादृग्व्योमसमानो भवति । तस्मात्तारक एव
लक्ष्यममनस्कफलप्रदं भवति ॥ ७ ॥

Commentary I.

अन्तर्बाह्यलक्ष्यस्वरूपमुक्त्वा मध्यलक्ष्यस्वरूपमाह - - अथेति ।
तद्दर्शी विमुक्तस्वाज्ञानतत्कार्यफलः । यस्मादेवं तस्मात् ॥ ७ ॥

Commentary II.

उक्तानां लक्ष्यत्रयव्योम्नां भौतिकत्वशङ्का
नन्विह अन्तर्लक्ष्यबाह्यलक्ष्यमध्यलक्ष्यलक्ष्णेषु
उच्यमानेषु
नीलरक्तपीत्रचित्रादिवर्णयुक्तव्योमदर्शनानि अवगम्यन्ते ।
नैतैः

दर्शनैः किञ्चिदपि मुमुक्षोः प्रयोजनं भवितुमर्हति । कुतः
नानाविधज्योतिर्विषयकत्वेन भौतिकत्वात् । यदि
ब्रह्मज्योतिर्दर्शनं
स्यात्तदा क्रममुक्त्यै वा तत् उपयुक्तं स्यात् । न तु तदेतत् ।

ब्रह्मणः

एवं नानाविधत्वाभावात् । भौतिकानि तु ज्योतींषि
उपाधिभेदात्
बहुविधानि भवितुमर्हन्ति । तस्मात्
प्रपञ्चितलक्षणबहुविधज्योतिर्दर्शनानि सिद्ध्यर्थकानि स्युः ।
उपनिषदां वैयर्थ्यकल्पनानर्हत्वात् । इति चेत् - -

तन्निरसनेन एषां मुमुक्षूपयोगित्वनिर्णयः

अत्रोच्यते । निर्विशेषस्य परस्य ब्रह्मण एव एतानि ज्योतींषि
इति ।

कुतः भौतिकज्योतिषं देहाद्बहिः दर्शनीयत्वेन
देहान्तदर्शनायोग्यत्वात् । प्रत्यगात्मज्योतिषः एकरूपत्वेऽपि
विविधनाडीवन्नाडीसम्बन्धवशात् नानावर्णोपपत्तेः ।

यथा

एकवृत्तिमानप्यात्मा नानानाडीसम्बन्धवशात्
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यवस्थाविशेषैः नानाविधः अनुभूयते
तद्वत् ।

यद्यपि एतेषां ज्योतिषाम्खण्डत्वेन दर्शनविषयत्वाभात्
क्रममुक्त्यै

परम्परया सद्योमुक्त्यै वा साधनत्वण् स्यात् । न तु साक्षात्
सद्योमुक्त्यै । न तु तावता सिद्ध्यर्थकानि मुमुक्षोः
अनुपयुक्तानीति

वक्तुं युक्तं ॥ ५- ७ ॥

Text

द्विविधं तारकम्

तत्तारकं द्विविधं पूर्वार्धं तारकमुत्तरार्धममनस्कं
चेति । तदेष श्लोको भवेति - -

तद्योगं च द्विधा विद्धि पूर्वोत्तरविधानतः ।

पूर्वं तु तारकं विद्यात् अमनस्कं तदुत्तरमिति ॥ ८ ॥

Text

तारकयोगसिद्धिः

Ed . II. तारकयोगस्य सोमसूर्यैक्यदर्शनैकफलकत्वं ।

अक्षयन्तस्तारयोः चन्द्रसूर्यप्रतिफलनं भवति ।

तारकाभ्यां
सूर्यचन्द्रमण्डलदर्शनं ब्रह्माण्डमिव
पिण्डाण्डशिरोमध्यस्थाकाशे रवीन्दुमण्डलद्वितयमस्तीति
निश्चित्य
तारकाभ्यां तद्दर्शनं । अत्राप्युभयैक्यदृष्ट्या मनोयुक्तं
ध्यायेत् तद्योगाभावे इन्द्रयप्रवृत्तेरनवकाशात् ।
तस्मातन्तर्दृष्ट्या तारक एवानुसन्धेयः ॥ ९ ॥

Commentary I.

ब्रह्माण्डवत् पिण्डाण्डेऽपि रवीन्दू विद्येते इति निश्चित्य
तारकाभ्यां
तदैक्यदर्शनतः तारकयोगसिद्धिः भवेदित्याह - - अक्षीति ॥
अयोगी
यथा ब्रह्माण्डस्थचन्द्रसूर्यौ मनस्सहकृततारकाभ्यां
पश्यति
तथा योगी स्वमस्तकाकाशविभातरवीन्दुद्वयं
मनस्सहकृतताराभ्यां
अवलोकयेदित्यर्थः । रूपदर्शनस्य चक्षुरधीनत्वात् किं
मनसेत्यत
आह - - तदिति । मनसि अन्यत्र व्यापृते रूपादिग्रहणशक्तिः
चक्षुरादेः
नास्तीत्यत्र अन्यत्रमना अभूवं नादर्शनमन्यत्रमना अभूवं
नाश्रौषमित्यादिश्रुतेः । यस्मादेवं तस्मात् ॥ ९ ॥

Commentary II.

ननु निर्गुणाकाशं परमाकाशं महाकाशं तत्त्वाकाशं
सूर्याकाशं चेति तारकलक्ष्यं आकाशपञ्चकमभिधीयते ।
अत्र
कथं पूर्वोत्तरार्धविभागः इति । अत्रोच्यते ।
उभयैक्यदृष्ट्या
मनोयुक्तं ध्यायेतिति तार एवानुसन्धेयः । इति च
ध्यानयोगाभ्यासस्य
विहितत्वात् । तदभ्यासकालः पूर्वार्धः तारकयोगसंज्ञकः
तत्फलीभूतज्योतिर्दृशनकालः उत्तरार्धः
अमनस्कयोगसंज्ञकः ।
एवमेव च आकाशपञ्चकदर्शने पूर्वोत्तरविभागो मन्तव्यः ॥ ९ ॥

Text

मूर्तामूर्तभेदेन द्विविधमनुसन्धेयम्

तारकं द्विविधं मूर्तितारकं अमूर्तितारकं चेति ।
यतिन्द्रियान्तं तत् मूर्तिमत् । यत् भ्रूयुगातीतं तत् अमूर्तिमत् ।
सर्वत्र अन्तःपदार्थविवेचने मनोयुक्ताभ्यास इष्यते ।

तारकाभ्यं

तदूर्ध्वस्थसत्त्वदर्शनात् मनोयुक्तेन अन्तरीक्षणेन
सच्चिदानन्दस्वरूपं ब्रह्मैव । तस्मात् शुक्लतेजोमयं ब्रह्मेति
सिद्धं ।

तद्ब्रह्म मनःसहकारिचक्षुषा अन्तर्दृष्ट्या वेद्यं भवति ।
एवममूर्तितारकमपि । मनोयुक्तेन चक्षुषैव दहरादिकं
वेद्यं

भवति रूपग्रहणप्रयोचनस्य मनश्चक्षुरधीनत्वात्
बाह्यवदान्तरेऽपि आत्ममनश्चक्षुःसंयोगेनैव
रूपग्रहणकार्योदयात् ।

तस्मान्मनोयुक्ता अन्तर्दृष्टिः तारकप्रकाशाय भवति ॥ १० ॥

Commentary I.

यदनुसन्धेयं तत् कतिविधमित्यत्र तत्तारकं ॥

बाह्यपदार्थविवेचनवत् अन्तःपदार्थविवेचनमपि

मनश्चक्षुरधीनमित्याह - - सर्वत्रेति ।

तदूर्ध्वस्थसत्त्वदर्शनात्

भ्रूमध्योर्ध्वविलसितोत्तरतारकलक्ष्यदर्शनात् ।

केनैतद्दर्शनीयमित्यत्र मनोयुक्तेनेति । ब्रह्मैव

उत्तरतारकलक्ष्यमित्यनुसन्धेयं । यस्मादेवं तस्मात् ।

भ्रूमध्यादिस्थलविलसित्शुक्लतेजसो मनःकल्पितत्वेऽपि

ब्रह्मणः

सर्वव्यापकत्वेन तत्रापि विद्यमानत्वात् तदेव ब्रह्मेति

अभिमतिद्रढिम्ना

लीने तत्र मनसि कल्पकसापेक्षकल्पनावैरळये निर्विकल्पकं

ब्रह्मैव

अवशिष्यते इत्यर्थः । यत्तेजो मनःकल्पितं तद्ब्रह्म ।

यस्मादेवं तस्मात् ॥ १० ॥

Commentary II.

मूर्तितारकामूर्तितारकयोश्च

इन्द्रियान्तभ्रूयुगातीतत्वकथनेन

सगुणमूर्तिध्यानपरत्वं चावगन्तव्यं । सगुणमूर्तिध्यानस्य

च

निष्कामकृतस्य च क्रममुक्तिचित्तशुद्धिप्रयोजनतया

सुप्रसिद्धत्वात् ॥ १० ॥

Text

तारकयोगस्वरूपं

भ्रूयुगमध्यबिले दृष्टिं तद्द्वारा ऊर्ध्वस्थिततेज
आविर्भूतं

तारकयोगो भवति । तेन सह मनोयुक्तं तारकं सुसंयोज्य
प्रयत्नेन

भ्रूयुगं सावधानतया किञ्चिदूर्ध्वम्क्षेपयेत् । इति
पूर्वतारकयोगः । उत्तरं तु अमूर्तिमतमनस्कमित्युच्यते ।
तालुमूलोर्ध्वभागे महान् ज्योतिर्मयूखो वर्तते । तत्
योगिभिर्ध्येयं ।

तस्मात्तन्निर्मादिसिद्धिर्भवति ॥ ११ ॥

Commentary I.

कोऽयं तारकयोग इत्यत्र भ्रूयुगमध्यबिले तत्रत्याज्ञाचक्रे
दृष्टियुगं संनिवेश्य । सावधानतया विलोकयन् । ध्येयं
तज्ज्योतिः ब्रह्मेति योगिभिश्चिन्त्यमित्यर्थः । ततः किं
भवतीत्यत्र

तस्मादिति ॥ ११ ॥

Commentary II.

प्रकृतयोगे पूर्णमनोविलयाभावेन दृश्यमानज्योतिषः
प्रत्यगात्मस्वरूपत्वनिर्णयः
इदं ज्योतिः त्वंपदार्थः आहोस्वित् तत्पदार्थः इति
संशीयते ।

कुतः संशयः त्वंपदार्थविवेचन इति सच्चिदानन्दस्वरूपं
ब्रह्मैवेति च उक्तत्वात् । अत्रोच्यते । त्वंपदार्थः
प्रत्यगात्मैव ।

ब्रह्मांशत्वात्तु ब्रह्मत्वमुपचर्यते साक्षाद्ब्रह्मयोगो हि
मनोवियुक्ताभ्यासरूपः । तत्रैव मनोनाशसम्भवात् ।
मनोयुक्ताभ्यासस्तु प्रकृतः कण्ठरवोक्तः ।

मनस्सहकारिचक्षुषा

वेद्यं भवतीति च । यदि मनसैव वेद्यमित्युक्तं तदा
अन्तर्दृष्टेः

मनोऽनन्यत्वात् मनसः ब्रह्मणि विलयसम्भवाच्च
अखण्डब्रह्मयोग

एव विवक्षितः इति वक्तुं शक्यं । न तु तदस्ति ।
प्रत्यगात्मयोगे च

आन्तरे बाह्यवत् आत्ममनश्चक्षुस्संयोगेनैव
 रूपग्रहणकार्योदयः
 स्यात् । न तु ब्रह्मयोगे तदीयाखण्डसम्यग्दर्शनं
 चक्षुरधीनं
 मनोऽदीनं वा भवति । चक्षुर्मनसी पृष्ठतः कृत्वा
 स्वयंप्रकशमानत्वात् । ननु मनोयुक्तान्तर्दृष्टिरित्युक्तत्वात्
 मनसः
 अन्तर्दृष्टिद्वारा ब्रह्मणि विलय एव अर्थादवगम्यते इति चेत् ।
 बह्यवदित्युक्तत्वेन प्रकृतयोगे मनोविलयासम्भवात् ।
 तात्कालिकस्तु
 मनोलयः सुषुप्तस्येव नात्यन्त श्लाध्यतमो भवितुमर्हति ।
 यद्वा
 क्रममुक्तिसाधनीभूतोऽपि स मनोलयः
 पुनर्जन्मबीजभर्जनाभावात्
 न नाशापरपर्यायः इत्यवगन्तव्यं ॥ ११ ॥

Text

शाम्भवीमुद्रा

अन्तर्बाह्यलक्ष्ये दृष्टौ निमेषोन्मेषवर्जितायां सत्यं
 सांभवी मुद्रा भवति । तन्मुद्रारूढज्ञानिनिवासात् भूमिः
 पवित्रा भवति । तद्दृष्ट्या सर्वे लोकाः पवित्रा भवन्ति ।
 तादृशपरमयोगिपूजा यस्य लभ्यते सोऽपि मुक्तो भवति ॥ १२ ॥

Commentary I.

यत्योगिभिः ध्येयमुक्तं पर्यवसाने तदेव सांभवी मुद्रा
 भवतीत्याह अन्तरिति ॥ मुद्रा भवति इत्यत्र
 अन्तर्लक्ष्यं बहिर्दृष्टिः निमेषोन्मेषवर्जिता ।
 एषा सा शाम्भवी मुद्रा सर्वतन्त्रेषु गोपिता ॥
 इति श्रुतेः । तन्मुद्रारूढयोगिनं स्तौति - - तदिति । पवित्रा
 भवति
 इत्यत्र स्वपादन्यासमात्रेण पावयन् वसुधातलं इति
 स्वरूपदर्शनोक्तेः । पवित्रा भवन्ति - -
 स्वेचरा भूचराः सर्वे ब्रह्मविद्वृष्टिगोचराः ।
 सद्य एव विमुच्यन्ते कोटिजन्मार्जितैरघैः ॥
 इति श्रुतेः ॥ १२ ॥

Text

अन्तर्लक्ष्यविकल्पाः

अन्तर्लक्ष्यज्वलज्ज्योतिःस्वरूपं भवति । परमगुरूपदेशेन

सहस्रारज्वलज्ज्योतिर्वा बुद्धिगुहानिहितचिज्ज्योतिर्वा
षोडशान्तस्थतुरीयचैतन्यं वा अन्तर्लक्ष्यं भवति ।

तद्दर्शनं

सदाचार्यमूलं ॥ १३ ॥

Commentary I.

अन्तर्लक्ष्यं विकल्प्य निर्धारयति - - परमेति ॥ उक्तविकल्पानां

एकार्थपर्यवसायित्वात् तद्दर्शनमूलं किमित्यत्र - -

तद्दर्शनमिति ॥ १३ ॥

Text

आचार्यलक्षणम्

आचार्यो वेदसंपन्नो विष्णुभक्तो विमत्सरः ।

योगज्ञो योगनिष्ठश्च सदा योगात्मकः शुचिः ॥ १४ ॥

गुरुभक्तिसमायुक्तः पुरुषो विशेषतः ।

एवं लक्षणसंपन्नो गुरुरित्यभिधीयते ॥ १५ ॥

गुशब्दस्त्वन्धकारः स्यात् रुशब्दस्तन्निरोधकः ।

अन्धकारनिरोधित्वात् गुरुरित्यभिधीयते ॥ १६ ॥

गुरुरेव परं ब्रह्म गुरुरेव परा गतिः ।

गुरुरेव परा विद्या गुरुरेव परायणं ॥ १७ ॥

गुरुरेव परा काष्ठा गुरुरेव परं धनं ।

यस्मात्तदुपदेष्टाऽसौ तस्माद्गुरुरो गुरुरिति ॥ १८ ॥

Commentary I.

आचार्यलक्षणमुक्त्वा गुरुशब्दार्थमाह - - गुशब्दस्त्विति ॥ १४- १८ ॥

Commentary II.

परमात्मदर्शनाङ्गभूतप्रत्यगात्मदर्शनस्य सर्वथा

अनुपेक्षणीयत्वोद्घोषः

नन्विह तादृशपरमयोगिपूजा यस्य लभ्यते सोऽपि मुक्तो

भवतीति

एतादृशानि वाक्यानि अर्थवादाः एवस्युः । कुतः

सहस्रारज्वलज्ज्योतिर्वा - -

इत्यादिवाक्योक्तदेहपरिच्छिन्नज्योतिर्मात्रे

पर्यवसन्नायाः अस्याः उपनिषद आद्यन्तपर्यालोचनेऽपि

अपरिच्छिन्नब्रह्मात्मैक्ययोगस्य क्वचिदपि अनुक्तत्वात् । इति चेत् - -

अत्रोच्यते ।

सत्यमेवैतत् । त्वंपदलक्ष्यार्थसिद्ध्या

अहंपदलक्ष्यार्थस्यापि

सिद्धित्वेन कैमुतिकन्यायात् ब्रह्मपदार्थसिद्धेः कथं

त्वमहंपदार्थयोः भेदः नायं दोषः । त्वं पदस्य
 खण्डप्रत्यगात्मार्थकत्वात् । अहंपदस्य
 तत्त्वमसिवाक्यार्थज्ञानोदयानन्तरं
 अखण्डब्रह्मयोगाभ्यासार्थं
 ग्राह्यत्वेन अखण्डप्रत्यगात्मार्थकत्वाच्च त्वमहंपदयोः
 भेदस्य
 विस्पष्टत्वात् । तस्मादत्र उक्तयोगिनः सद्योमुक्त्यभावेन
 औपचरिकपरमत्त्वेन च प्रकृतवाक्यानि अर्थवादा एव । तथापि
 स्वदेहान्तर्वर्तिज्योतिदर्शनं विना तत्त्वमसि इति
 उपदिशतामहं
 ब्रह्मास्मीति वाङ्मात्रेण प्रलपतां च भ्रान्ततमानां
 कल्पकोटिष्वपि संसारबन्धान्मोक्षासम्भवात्
 मोक्षप्रथमसाधनत्वाच्चास्य दर्शनस्य उपेक्षा न कदापि
 कार्या इति
 स्थितं ॥ १२- १८ ॥

Text

ग्रन्थाभ्यासफलम्

यः सकृदुच्चारयति तस्य संसारमोचनं भवति ।
 सर्वजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति । सर्वान्
 कामानवाप्नोति ।
 सर्वपुरुषार्थसिद्धिर्भवति । य एवं वेदेत्युपनिषत् ॥ १९ ॥

Commentary I.

ग्रन्थतदर्थपठनानुसन्धानफलमहा - - य इति ॥
 कामाकामधियां
 पठनफलं सर्वकामाप्तिः परमपुरुषार्थाप्तिश्च ।
 इत्युपनिषच्छब्दः अद्वयतारकोपनिषत्समाप्त्यर्थः ॥ १९ ॥
 श्रीवासुदेवेन्द्रशिष्योपनिषद्ब्रह्मयोगिना ।
 अद्वयोपनिषद्वाख्या लिखितेश्वरगोचरा ।
 अद्वयोपनिषद्वाख्याग्रन्थोऽशीतिरितीरितः ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

इति श्रीमदीशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषच्छास्त्रविवरणे
 त्रिपञ्चाशत्सङ्ख्यापूरकं अद्वयतारकोपनिषद्विवरणं
 संपूर्णं ।
 इति श्रीमत्सुन्दरेश्वरताताचार्यशिष्याप्पयशिवाचार्यकृतिषु

अद्वयतारकोपनिषद्भाष्यं समाप्तं ॥ ॐ ॥
ॐ श्रीमद्विश्वाधिष्ठनपरमहंससद्गुरुरामचन्द्रार्पणमस्तु ॥

Encoded and proofread by Sorin Suciú aka SeSe at sorins at hotmail.com.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated October 3, 2010
<http://sanskritdocuments.org>